

ЗАБАРНА

Юлія Віталіївна

УДК 338.2

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ КІЛЬКІСНИХ ТА ЯКІСНИХ ПАРАМЕТРІВ ХАРЧОВИХ ПРОДУКТІВ НА ВНУТРІШНЬОМУ ПРОДОВОЛЬЧОМУ РИНКУ

STATE REGULATION QUANTITY AND QUALITY OF FOOD PRODUCTS ON THE DOMESTIC FOOD MARKET

здобувач, Національний університет боре-сурсів і природокористування України

Проблеми продовольчого забезпечення населення країни в сучасних умовах пов'язані з розвитком економіки на ринкових засадах, що зумовлює необхідність подальшого удосконалення державного регулювання кількісних і якісних показників харчової продукції. У статті розглянуті основні заходи державного регулювання продовольчого ринку країни.

Проблемы продовольственного обеспечения населения страны в современных условиях связаны с развитием экономики на рыночных принципах, что обуславливает необходимость дальнейшего совершенствования государственного регулирования количественных и качественных показателей пищевой продукции. В статье рассмотрены основные меры государственного регулирования продовольственного рынка страны.

The problem of food security of the population in modern conditions associated with the transition to market economy principles, hence the need for further development of state regulation of quantitative and qualitative indicators of food products. The article describes the main measures of state regulation of the food market in the country.

Ключові слова: продовольчий ринок, державне регулювання, продукти харчування, якість, контроль, безпека

Ключевые слова: продовольственный рынок, государственное регулирование, продукты питания, качество, контроль, безопасность

Keywords: food market, government regulation, food, quality control, safety

ВСТУП

Ринкові перетворення, які вже протягом більш ніж 20 років здійснюються в Україні, викликають до життя питання оцінки і удосконалення системи державного регулювання у сфері продовольчого ринку, через те, що підприємець, маючи за мету досягнення максимального прибутку, випускає на продажі якісні продукти. Державне регулювання економіки є невід'ємним механізмом ефективного її функціонування. У міру розвитку суспільства трансформуються принципи, методи, функції, форми і механізми державного регулювання економіки, тому сьогодні необхідний пошук нових механізмів ефективного впливу державних органів на економіку, орієнтованих на зростання обсягів виробництва харчової продукції. Від активності і своєчасності корегування методів державного регулювання залежить не тільки розвиток внутрішнього продовольчого ринку, підвищення рівня життя населення, але і збільшення валового внутрішнього продукту країни.

Аналіз останніх досліджень

Механізми державного впливу на розвиток харчової промисловості протягом тривалого періоду досліджувалися такими вченими, як: О. І. Дорошенко, О. А. Кривенко, Т. В. Маланчук, Л. А. Савченко, А. А. Трофімчук, А. В. Цимбалюк та ін.

З огляду на важливість ролі державного регулювання ринку харчових продуктів, актуальність обраної теми дослідження обґрунтовується наступними моментами: необхідністю використання адаптованих до ринкових умов принципів, методів і механізмів його функціонування; вибором найбільш ефективних засад активізації процесів державного впливу.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ – поглиблення основних засад державного регулювання кількісних та якісних параметрів харчових продуктів на внутрішньому продовольчому ринку.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Методологічною основою дослідження є використання загальнонаукових принципів пізнання соціально-економічних явищ і процесів, у тому числі системного аналізу, перехід від абстрактного до конкретного, поєднання аналізу та синтезу, історичного і логічного.

РЕЗУЛЬТАТИ

Харчова промисловість виступає найважливішою ланкою продовольчого комплексу держави, що відіграє провідну роль у вирішенні питання забезпечення населення продуктами харчування в асортименті і обсягах, достатніх для формування правильного і збалансованого раціону.

Використовуючи сировину рослинного і тваринного походження, харчова промисловість більше інших виробництв пов'язана з сільським господарством. Звідси - своєрідність розміщення її підприємств, у ряді випадків їх особливий характер роботи (сезонність виробництва та ін.), а також особлива залежність і, у свою чергу, вплив на розвиток галузей агропромислового комплексу.

В останні десятиліття споживачі харчових продуктів стали приділяти пильну увагу питанням харчової безпеки. Саме тому, проблеми забезпечення безпеки і якості продукції стають усе більш актуальними для підприємств харчової промисловості України у зв'язку з переходом країни на нові політичні і економічні відносини. Зараз на підприємствах України найчастіше створюються умови, за яких не завжди можливе забезпечення безумовної безпеки їжі при відсутності сучасної системи контролю якості і безпеки продовольчої сировини і готових видів харчової продукції. На розвиток цієї проблеми впливають безліч факторів. До найбільш важливих з них належать:

- нові системи виробництва, у тому числі збільшення масового виробництва і подовження харчових ланцюгів;
- нові речовини, що забруднюють навколишнє середовище, зміна екології і клімату;
- нові харчові продукти, технології переробки, інгредієнти, добавки і упаковка;
- зміни в стані здоров'я населення або окремої групи населення;
- зміна раціонів харчування і зростання попиту на харчові продукти мінімальної переробки;
- зміна способу покупки харчових продуктів, зростання вуличного споживання і прийому їжі поза домом;
- нові методи аналізу, які дозволяють виявляти небезпечні фактори, про які раніше ніхто не підозрював.

Якість і безпека харчової продукції є необхідними характеристиками, які вимагають управління з боку держави. У харчовій промисловості одним з головних вимог споживача є саме безпека харчових продуктів. Використання продуктів харчування не повинне приводити до харчових отруєнь, а самі продукти не повинні містити небезпечні інгредієнти. У зв'язку з цим проблема впровадження системи забезпечення харчової безпеки в останні роки стає усе більш актуальною.

На думку В. Л. Аршакуні, безпека харчової продукції – це система для розробки і здійснення скоординованої діяльності по керівництву і управлінню організацією з метою забезпечення безпеки харчової продукції [19, с. 88].

Одним зі способів забезпечення невід'ємного права громадян на охорону здоров'я є виробництво і реалізація доброякісних продуктів харчування [23, с. 24-26]. Продукти харчування - найважливіший фактор, який визначає життєдіяльність людини, оскільки більше половини шкідливих речовин надходить в організм з їжею і водою.

Існує кілька основних факторів, які обумовлюють необхідність найсуворішого регулювання якості і

безпеки харчових продуктів на законодавчому і економічному рівні.

По-перше, поява безлічі приватних підприємств, які виробляють продукти харчування великих асортиментів, і складність здійснення державного контролю за дотриманням даними підприємствами нормативних вимог до якості і безпеки продукції; відсутність на цих підприємствах кваліфікованих технологічних кадрів; зміна традиційних технологій з метою прискорення процесу виробництва і одержання максимального прибутку, застосування різного роду добавок, які прискорюють технологічний процес і заміняють традиційну сировину на більш дешеву, заміна традиційних рецептур на рецептури з використанням низькосортних компонентів привели до зниження якості і безпеки виробленої продукції і постійного зростання браку. Причиною цього стало несумлінне відношення як виробників, що порушують технологію виробництва, так і продавців, які не дотримують умов зберігання і термінів придатності продуктів. Харчові отруєння стали звичайним явищем. Почастішали випадки захворювання сальмонельозом та іншими хворобами, збудники яких виявляються в харчових продуктах.

По-друге, український споживчий ринок заповнився імпортованими харчовими продуктами низької якості.

Ще однією з найважливіших причин, які обумовлюють необхідність створення системи спеціального правового регулювання виробництва і обороту харчових продуктів, є використання в харчових продуктах генетично модифікованих організмів. Генетично модифіковані організми (ГМО) - це речовини, генетичний матеріал яких змінений способом, не досяжним природним шляхом у ході схрещування або рекомбінації. Для одержання ГМО використовується генна інженерія, яка дозволяє переносити окремі гени з будь-якого живого організму в інший живий організм. У природі подібний шлях передачі інформації заборонений. Мета одержання ГМО - поліпшення корисних характеристик вихідного організму донора (наприклад, підвищення стійкості рослини до гербіцидів, шкідників тощо) для зниження собівартості продуктів. Технологія створення ГМО зараз украї недосконала, що є основним джерелом серйозних біологічних і екологічних ризиків для людини, навколишнього середовища і усього світового співтовариства. Деякі фахівці затверджують - «всі генетично модифіковані продукти небезпечні або потенційно небезпечні, якщо не доведене зворотне. Причина - недосконалість технології їхнього одержання» [20, с. 16].

Наступною особливістю харчових продуктів є можливість втрати їхньої первинної безпеки і якості через недотримання умов і термінів зберігання і транспортування. За даним критерієм харчові продукти розділяються на швидкокопсувні і продукти тривалого зберігання (не швидкокопсувні).

Зниження якості і безпеки виробленої і імпортованої харчової продукції, заповнення споживчого ринку неякісними і небезпечними продуктами і постійне

зростання кількості забракованої продукції обумовили необхідність створення спеціального законодавства з правового регулювання якості і безпеки продуктів харчування.

Правове регулювання безпеки продуктів харчування здійснюється відповідно до Закону України «Про безпечність та якість харчових продуктів», «Про дитяче харчування», «Про ветеринарну медицину», «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення», «Про захист населення від інфекційних хвороб», «Про державне регулювання імпорту сільськогосподарської продукції», «Про зовнішньоекономічну діяльність», «Про пестициди та агрохімікати», «Про захист рослин», «Про захист прав споживачів» та інших, низки підзаконних нормативно-правових актів, в яких регламентуються питання продовольчої безпеки [2-4, 7-13].

Розвиток спеціального законодавства України в сфері безпеки та якості харчових продуктів розпочався у 1992 році, з прийняттям Закону України «Про ветеринарну медицину» від 25 червня 1992 року № 2498-ХІІ, який визначає загальні правові, організаційні та фінансові засади функціонування ветеринарної медицини, вимоги щодо ветеринарно-санітарної якості та безпеки продукції тваринного, а на ринках і рослинного походження, охорони довкілля, а також повноваження державних органів, права і обов'язки юридичних та фізичних осіб у сфері забезпечення ветеринарного і епізоотичного благополуччя, карантину тварин, здійснення державного ветеринарно-санітарного контролю та нагляду [3].

У 1997 році було прийнято Закону України «Про якість та безпеку харчових продуктів та продовольчої сировини» від 23 грудня 1997 року № 771/97-ВР (у чинній редакції Закону України № 2809-IV від 06.09.2005 року він має назву «Про безпечність та якість харчових продуктів») [2].

Здійснення діяльності у сфері продовольчої безпеки належить до компетенції двох структур, що функціонують у складі Міністерства аграрної політики та продовольства України.

Правове регулювання безпеки та якості продуктів харчування здійснюється відповідно до Законів України «Про державну підтримку сільського господарства України», «Про безпечність та якість харчових продуктів», «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення», «Про ветеринарну медицину», «Про захист прав споживачів», «Про стандартизацію», «Про підтвердження відповідності» та інших нормативно-правових актів [6, 2, 8, 3, 10, 14, 15].

Закон України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення» регулює суспільні відносини, які виникають у сфері забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя, визначає відповідні права і обов'язки державних органів, підприємств, установ, організацій та громадян, встановлює порядок організації державної санітарно-епідеміологічної служби і здійснення державного санітарно-епідеміологічного нагляду в Україні [8]. У ч. 1 ст. 4 вказаного Закону

визначено, що громадяни мають право на безпечні для здоров'я і життя харчові продукти. Вимоги до продовольчої сировини і харчових продуктів, умов їх транспортування, зберігання та реалізації закріплені у ст. 17 Закону, в якій визначено, що продовольча сировина, харчові продукти, а також матеріали, обладнання і вироби, що використовуються при їх виготовленні, зберіганні, транспортуванні та реалізації, повинні відповідати вимогам санітарних норм і підлягають обов'язковій сертифікації. Підприємства, установи, організації та громадяни, які виробляють, зберігають, транспортують чи реалізують харчові продукти і продовольчу сировину, несуть відповідальність за їх безпеку для здоров'я і життя населення, відповідність вимогам санітарних норм. Розробка і виробництво нових видів харчових продуктів, впровадження нових технологічних процесів їх виробництва та обробки, а також матеріалів, що контактують з продовольчою сировиною чи харчовими продуктами під час виготовлення, зберігання, транспортування та реалізації, дозволяються головним державним санітарним лікарем на підставі позитивного висновку державної санітарно-епідеміологічної експертизи.

Закон України «Про ветеринарну медицину» визначає загальні правові, організаційні та фінансові засади функціонування ветеринарної медицини, вимоги щодо ветеринарно-санітарної якості та безпеки продукції тваринного, а на ринках і рослинного походження, охорони довкілля, а також повноваження державних органів, права і обов'язки юридичних та фізичних осіб у сфері забезпечення ветеринарного і епізоотичного благополуччя, карантину тварин, здійснення державного ветеринарно-санітарного контролю та нагляду [3].

Закон України «Про захист прав споживачів» регулює відносини між споживачами товарів, робіт і послуг та виробниками і продавцями товарів, виконавцями робіт і надавачами послуг різних форм власності, встановлює права споживачів, а також визначає механізм їх захисту та основи реалізації державної політики у сфері захисту прав споживачів. Відповідно до ч. 1 ст. 4 вказаного Закону споживачі під час придбання, замовлення або використання продукції, яка реалізується на території України, для задоволення своїх особистих потреб мають право на захист своїх прав державою; належну якість продукції; безпеку продукції; необхідну, доступну, достовірну та своєчасну інформацію про продукцію, її кількість, якість, асортимент, а також про її виробника (виконавця, продавця); відшкодування шкоди (збитків), завданих дефектною чи фальсифікованою продукцією або продукцією неналежної якості, а також майнової та моральної (немайнової) шкоди, заподіяної небезпечною для життя і здоров'я людей продукцією у випадках, передбачених законодавством [10].

Закон України «Про стандартизацію» встановлює правові та організаційні засади стандартизації в Україні і спрямований на забезпечення єдиної технічної політики у цій сфері [15]. Об'єктами стандартизації є продукція, процеси та послуги, зокрема матеріали, складники, обладнання, системи,

їх сумісність, правила, процедури, функції, методи чи діяльність, персонал і органи, а також вимоги до термінології, позначення, фасування, пакування, маркування, етикетування.

Однією з головних проблем, які обумовлюють недосконалість національного законодавства у сфері продовольчої безпеки, є проблема відсутності розмежування правового регулювання питань безпеки та якості харчових продуктів та продовольчої сировини. Так, Закон України від 23 грудня 1997 р. № 771/97-ВР «Про безпечність та якість харчових продуктів» передбачає контроль не лише за безпечністю, але і за якістю продуктів харчування [2]. Проте сучасна правова система нашої держави у цій сфері передбачає, що контролю з боку держави підлягає лише безпечність продукції, а якість забезпечується винятково ринковими механізмами. Необхідність переходу на європейські засади регулювання обґрунтована тим, що усунення розбіжностей у підходах до регулювання ринку продовольчих товарів є основною передумовою для створення зони вільної торгівлі такими товарами.

Також, значною проблемою є фактична відсутність державного регулювання кількісних параметрів споживання харчових продуктів. В Україні базою для формування соціальних стандартів є прожитковий мінімум. Прожитковий мінімум у законодавстві визначено як «вартісну величину достатнього для забезпечення нормального функціонування організму людини, збереження його здоров'я набору продуктів харчування» [5]. Основою для встановлення прожиткового мінімуму є мінімальний споживчий кошик. Діючий перелік товарів, що входять до складу споживчого кошику України, був затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 14 квітня 2000 р. № 656 [16]. Згідно цього документа, українцям в місяць пропонується спожити близько 3-х буханок чорного і 3,5 – білого хліба (або 106 г хліба на день, 300 г макаронних виробів і 200 г рису, 150 г гречки, по 0,5 кг огірків та помідорів, 0,5 л олії, 18 штук яєць, 8 кг картоплі, 2 кг капусти, 165 г сала і 750 г ковбаси. М'ясо та риба передбачаються для споживання не більш ніж 2 кг та 700 г відповідно.

Незначні обсяги споживання кролячого м'яса (167 г), баранини (167 г) та твердого сиру (292 г). У переліку складових споживчого кошику взагалі відсутні такі продукти, як соки плодово-ягідні та овочеві, мед та масло.

Вважаємо, що набір продовольчих, непродовольчих товарів та послуг, який був сформований у 2000 р., не відповідає суспільним потребам сьогодення, а, відповідно, державне регулювання у цій сфері – практично відсутнє.

ВИСНОВКИ

Таким чином, можна стверджувати, що в Україні створено нормативно-правові засади державного регулювання внутрішнього продовольчого ринку. Водночас, слід зазначити, що існуюча система державного регулювання має певні недоліки, серед яких можна відзначити недостатню комплексність прийнятих нормативно-правових актів, їх неповну

відповідність міжнародним і європейським стандартам.

На нашу думку, головним завданням державних органів сьогодні повинно стати забезпечення розумного балансу між потребами продовольчого ринку України та підтриманням належного порядку у сфері виробництва і торгівлі харчовими продуктами. Грамотне правове і економічне регулювання якості і безпеки харчових продуктів у сучасних умовах повинне забезпечити:

- попередження ввозу через кордон, а також внутрішніх поставок на споживчий ринок України фальсифікованих і небезпечних продуктів харчування;

- захист сумлінних виготовлювачів за допомогою виявлення фальсифікованої і контрафактної продукції і усунення з ринку несумлінних постачальників і виробників;

- доведення до споживача достовірної, повної і зрозумілої інформації про склад і властивості харчових продуктів з метою надання йому вибору в споживанні.

Сьогодні існує необхідність негайного перегляду складу споживчого кошика із врахуванням співвідношення витрат на продовольчі та непродовольчі товари, врахуванням фізіологічних потреб для нормального відтворення життєдіяльності людини із обов'язковим врахуванням суттєвого подорожчання цін на основні продукти харчування.

Ефективно організована система державного регулювання продовольчого ринку України повинна забезпечувати сталий його розвиток і потреби споживачів.

Література:

1. Конституція України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
2. Про безпечність та якість харчових продуктів: Закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>.
3. Про ветеринарну медицину [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
4. Про державне регулювання імпорту сільськогосподарської продукції [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
5. Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
6. Про державну підтримку сільського господарства України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
7. Про дитяче харчування [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
8. Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
9. Про захист населення від інфекційних хвороб [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
10. Про захист прав споживачів: Закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.

11. Про захист рослин [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
12. Про зовнішньоекономічну діяльність [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
13. Про пестициди та агрохімікати [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
14. Про підтвердження відповідності [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
15. Про стандартизацію [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
16. Про затвердження наборів продуктів харчування, наборів непродовольчих товарів та наборів послуг для основних соціальних і демографічних груп населення: Постанова Кабінету Міністрів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
17. Про затвердження Технічного регламенту щодо правил маркування харчових продуктів: наказ Державного Комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики №487 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
18. Аверьянов В.Б. Державне управління в Україні: навчальний посібник / за ред. В.Б. Авер'янова. – К., 1999. – 358 с.
19. Аршакуни В. Л. От системы ХАССП – к системе менеджмента безопасности пищевой продукции по ИСО 22000 / В. Л. Аршакуни // Стандарты и качество. – 2008. – №2. – с. 88-89.
20. Кузнецов В. Генетически модифицированные (трансгенные) организмы // Стандарты и качество, 2004, №9. – С. 16.
21. Мишина М., Ложкина Т. Экономические механизмы, обеспечивающие государственное регулирование продовольственного рынка // Стандарты и качество, 2000, №11. – С.28.
22. Симонов Ю. Стандартизация + сертификация пищевых продуктов = их безопасность // Стандарты и качество, 2000, №3. – С.84.
23. Сичевський М.П. Удосконалення організаційно-економічного механізму розвитку харчової промисловості України / М.П. Сичевський. – К. : Наук. світ, 2004. – 374 с.
24. Трегобчук В.М. Продовольча безпека в контексті національної безпеки держави / В.М. Трегобчук. – К.: ІЕ НАНУ, 2006. – 387 с.